

**KOMUNIKAČNÍ
SITUACE A STYL**

2/ STUDIE K MODERNÍ MLUVNICI ČEŠTINY

Oponenti: prof. PhDr. Helena Flídrová, CSc.
PhDr. Jasňa Šlédrová, CSc.

Publikace vznikla v rámci projektu ESF CZ.1.07/2.2.00/15.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Studie k moderní mluvnici češtiny. 2, Komunikační situace a styl
/ Martin Beneš ... [et al.]. – 1. vyd.

– Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.
– 217 s. – (Monografie)

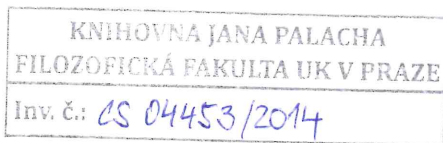
Anglické resumé

Nad názvem: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta
ISBN 978-80-244-3535-0 (brož.)

811.162.3 * 316.77 * 81'38 * 801.73 * 81'26

- čeština
- komunikace (sdělování)
- stylistika
- diskurzivní analýza
- standardizace a kodifikace jazyka
- kolektivní monografie

811.162.3 – Čeština [11]

© Martin Beneš, Světlá Čmejrková, Eva Höflerová, Jan Kořenský, Petr Mareš,
Martin Prošek, Soňa Schneiderová, Kamila Smejkalová, Oldřich Uličný,
Jiří Zeman, 2013

Eds. © Oldřich Uličný, Soňa Schneiderová, 2013

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2013

ISBN 978-80-244-3535-0

OBSAH

Seznam zkratk	8
Úvodem	9
VYBRANÉ KOMUNIKAČNÍ SITUACE	
I Kodifikace a její role v současné společnosti	15
<i>Martin Beneš – Martin Prošek – Kamila Smejkalová</i>	
1 Kodifikace	15
2 Kodifikace a její vztah k úřednosti/oficiálnosti v našem jazykovém prostředí	16
3 Kodifikace vzhledem k ose apriornost popisu – odraz normy	20
4 Lingvistické vs. laické chápání kodifikace	22
5 MMČ a uvedené typy kodifikace	22
6 Popsaný kodifikační status MMČ a oficiální/úřední kodifikační příručky	24
II Základní konverzační situace v češtině	25
<i>Jiří Zeman</i>	
1 Výzkum komunikace v českém prostředí	25
2 Transkript	28
3 Komunikační situace	29
4 Komunikační situace ptaní se na směr	30
5 Nákupní komunikační situace	39
6 Závěr	51
III Právní komunikace	52
<i>Jan Kořenský</i>	
1 Právní komunikace	52
2 Právní komunikace a problém intertextuality	61
3 Možnosti výrazové segmentace textu právního předpisu	65
4 Poznámka ke kvantitativnímu popisu právního jazyka	68
IV Vědecký styl	70
<i>Světlá Čmejrková</i>	
1 Proměny vědeckého diskurzu a rozrůzněnost vědeckého stylu	70
2 Normy českého a anglického vědeckého vyjadřování	72
3 Styl českého vědeckého vyjadřování	80

VII Objektivní stylotvorné faktory

Objektivní stylotvorné faktory (OSF), jinak nazývané také objektivní slohotvorné/stylotvorné činitele, jsou tradičním pojmem české stylistiky. Tento přehledový text je pokusem přispět k vymezení OSF, rámcově shrnuje pojetí OSF v současných stylistických pracích a upozorňuje přitom na vybrané problémy. Ve shrnujícím pohledu vycházíme z tradičnější koncepce Čechové a kol. a z koncepce Jelínkové v *Příruční mluvnici češtiny*. O genezi OSF v české lingvistice se lze obecně poučit v pracích citovaných níže, podrobný přehled jejich vývoje a pojetí podává Chromý (2012).

1 VYMEZENÍ OBJEKTIVNÍCH STYLOTVORNÝCH FAKTORŮ

OSF se zde pokusíme vymezit syntézou jejich vymezení ve významných současných stylistických pracích, a to s přihlédnutím k našemu pohledu na komunikační model.

Současná česká stylistika (Čechová a kol. 2003) definuje OSF jako ty činitele určující výběr výrazových prostředků a ovlivňující výsledný styl, které plynou ze všeho, čím je původce [= tvůrce komunikátu, pozn. M. P.] obklopen, co jeho projev podmiňuje, usměrňuje a doprovází. Jsou to tedy činitele stojící mimo subjekt, mimo původce. Vymezení OSF v *Současné stylistice* (Čechová – Krčmová – Minářová 2008) je prakticky totožné, OSF jsou zde však ještě zasazeny do širšího pohledu, tj. do pohledu v rámci komunikační situace. Komunikační situace zahrnuje všechny okolnosti komunikace (komunikační faktory): objektivní i subjektivní stylotvorné faktory, včetně všech komunikantů a kódu.

V *Příruční mluvnici češtiny* (PMČ) se OSF vymezují jako ty faktory mající větší nebo menší vliv na výběr jazykových prostředků a způsoby jejich integrace do textu, které záleží v podmínkách a funkcích komunikace a vůči

původcům komunikace se vymezují jako objektivně daná regulace výběru a integrace výrazových prostředků. Jde tedy o faktory mimopersonální.

Vzhledem k našemu komunikačnímu modelu tedy hovoříme o těch konstitutivních faktorech stylu, které ovlivňují výběr kódu s ohledem na kontext komunikační situace a s ohledem na adresáta, kterému je komunikát určen.

OSF bychom tedy mohli zatím obecně vymezit následujícím souhrnem distinktivních rysů:

- OSF jsou součástí objektivní reality nezahrnující osobnost produktora. Nejedná se o jazykové jednotky ani o textové kvality. V textových kvalitách komunikátu se OSF odrážejí a jsou z nich do jisté míry vyvoditelné.
- OSF jsou relační entitou a v kontinuu vztahů, do kterých vstupují, je lze nahlížet v různých směrech. Pro produktora jsou regulátorem výběru a uspořádání jazykových prostředků při tvorbě komunikátu, recipient OSF abstrahuje z textových kvalit komunikátu a může je vědomě hodnotit či pouze podvědomě pociťovat jako (ne)priměřené komunikační situaci. Pro lingvistu, který se zabývá stylistikou, slouží jako klasifikační kritérium pro taxonomie komunikačních situací a typů textů apod.
- OSF nemají stejnou závažnost, některé faktory mohou ovlivňovat výběr jazykových prostředků více, jiné méně. Produktor komunikátu také může v daném komunikátu vědomě potlačit, oslabit či akcentovat působení některých OSF, které by se u daného komunikátu považovalo za obvyklé.
- OSF představují regulační činitele, na jejichž základě je výsledná podoba komunikátu hodnocena příjemci jako (ne)priměřená a celá komunikace pak jako (ne)úspěšná.

2 POJETÍ A KLASIFIKACE OSF V SOUČASNÝCH STYLISTICKÝCH PŘÍRUČKÁCH

Pro stylistiku jsou OSF významným klasifikačním kritériem stylistické systematiky. Na jejich základě se vymezují – různě podrobně – různé styly či skupiny stylů.

2.1 Příruční mluvnice češtiny

PMČ chápe OSF jako faktory, které mají větší nebo menší vliv na výběr jazykových prostředků a na způsoby jejich integrace do textu. Ve svých stylistických výkladech počítá PMČ také s možností vymezovat OSF na různém stupni zobecnění a užitečnost toho kterého vymezení spatřuje v použitelnosti vymezeného OSF ve stylistické praxi. Za užitečný se zřejmě považuje takový OSF, který vede k relevantním poznatkům o konkrétní skupině stylů, tj. umožňuje vymezit skupinu stylů se zřetelnými způsoby výběru jazykových prostředků a jejich spojování. OSF klade PMČ nad subjektivní stylo tvorné faktory. Chce-li totiž být komunikant v dané komunikační situaci být úspěšný, respektuje zpravidla ve větší míře konvence dané OSF určujícími podobu daného typu komunikátu, a proto mu zbývá méně prostoru pro uplatnění faktorů subjektivních.

Taxonomie OSF je v PMČ založena převážně na systému opozic, z nichž vychází též taxonomie tzv. objektivních funkčních stylů:

Mluvený × psaný (tištěný) komunikát; v mluveném projevu se dále zohledňuje (ne)možnost přípravy

Vliv tohoto OSF se na výsledné podobě komunikátu projevuje zejména v přesnosti výběru lexikálních prostředků a v syntaktické a textové koherenci. U psaných komunikátů bývá zpravidla čas na pečlivou přípravu, podoba komunikátů mluvených se může výrazně lišit v závislosti na (ne)možnosti přípravy. Každý z užitých kódů má též svá další specifika: rozmanitost možností zvukové realizace v mluveném projevu × grafická úprava psaných textů – užití různých typů písma, proložení, ztučnění, podtrhávání apod.

Přítomnost adresáta (přímá × zprostředkovaná) × nepřítomnost adresáta; zaměření na jistý typ adresáta

Tento OSF rovněž do jisté míry souvisí s psaností a mluveností a podobu komunikátu též značně ovlivňuje, zda jsou komunikanti přímými účastníky komunikace či zda je komunikace mezi nimi nekontaktní, tj. např. umožněná technickými prostředky. Kontaktní komunikace dává možnost přizpůsobit komunikaci potřebám a osobnostním specifickým zúčastněných komunikujících.

Monologické × dialogické situace

Monologičnost či dialogičnost se podílí na formování mluvených komunikátů a projevuje se především ve způsobu, jakým se na jeho genezi podílejí účastníci komunikačního aktu. Dialogické situace jsou založeny na mluvné aktivitě většího počtu mluvčích, proto vyžadují kooperaci mluvčích při výměně jednotlivých replik – rozsahová přiměřenost, jednoznačná signalizace konce replik atd. Důležitá je též role kontaktních prostředků a prostředků signalizujících obsahovou a tematickou návaznost replik různých mluvčích. Monologické komunikační situace rovněž využívají některých prostředků typických pro dialog (mimika, gestikulace, kontaktní prostředky), postrádají však střídání komunikační aktivity mezi mluvčími.

Oficiální × neoficiální prostředí

Protiklad oficiálnosti a neoficiálnosti je patrný zejména v mluvených projevech, u nichž platí, že čím vyšší je míra oficiálnosti komunikátu, tím propracovanější je jeho jazyková výstavba a větší je i respekt ke kodifikaci při tvorbě takového komunikátu. (Ne)oficiálnost prostředí je v PMČ úzce spjata s výběrem prestižního a neprestižního kódu. Užití výlučně spisovné normy se zde omezuje na přísně oficiální komunikační situace, v situacích neoficiálních se počítá s mluvenou variantou spisovného jazyka a s prostředky nespisovnými včetně regionálních.

Věcná × estetická komunikační funkce

Ve funkci komunikátu PMČ – ve shodě s pracemi Čechové a kol. – spatřuje nejzávažnější OSF, zaměřuje se však pouze na demonstraci protikladu komunikační funkce věcně informativní a estetické – jazyk jako nástroj přenosu informace × jazyk jako cíl estetizačního procesu.

Vyvázanost z komunikační situace

Za komunikačně nezakotvené, vyvázané z komunikační situace považuje PMČ komunikáty postrádající konkrétní reálnou komunikační funkci (sammluva) a do jisté míry také texty umělecké.

2.2 Stylistické příručky Čechová a kol.

Stylotvorné faktory jsou v pracích Čechové a kol. (2003, 2008) chápány jako označení pro všechny okolnosti a vlivy, které usměrňují výběr jazykových

prostředků a ovlivňují výsledný styl komunikátu. OSF jsou vymezeny jako široký soubor objektivních okolností, které plynou z toho, co autora komunikátu obklopuje, co jeho projev podmiňuje, usměrňuje a doprovází.

Novější práce, Současná stylistika, uvádí OSF také do vztahu s „faktory formujícími komunikační situaci“, přičemž komunikační situaci vymezuje komplexně jako souhrn existujících objektivních a subjektivních faktorů, včetně všech komunikantů a kódu. Všechny aspekty komunikační situace jsou souhrnně označeny jako komunikační faktory neboli komunikační činitele a jsou stylotvorným faktorům nadřazené. Komunikační faktory jsou v této práci chápány jako vlivy odrážející dobový kontext (společenský kontext, dobová úroveň vzdělanosti, stav jazyka aj).

Nastolení vztahu komunikační situace ↔ stylotvorné faktory se nám ve světle výkladu v dané práci nejeví jako šťastné a účelné. Jsou-li stylotvorné faktory definovány jako souhrn všech okolností ovlivňujících tvorbu a podobu komunikátu, lze předpokládat, že OSF by měly obsáhnout i faktory řazené v dané práci mezi faktory komunikační, neboť od komunikační situace při vymezování stylotvorných faktorů prostě nelze odhlížet. Ještě jinak lze říci, že se nám rozlišení OSF a komunikačních faktorů jeví jako nepřilíhající účelné dělení metodologických nástrojů stejné povahy a funkce.

Práce Čechové a kol. vymezují tyto okruhy OSF:

Základní funkce komunikátu

Základní funkce komunikátu jako stylotvorný faktor vychází z tradice české funkční lingvistiky a je vytčena jako faktor nejzávažnější. Základní funkcí každého komunikátu je přenos informací, proto u každého komunikátu můžeme identifikovat jeho funkci sdělnou a podle typu komunikátu pak k jeho výsledné podobě přispívají funkce další – odborněsdělná, direktivní, persvazivní, estetickysdělná atd. Podle tohoto objektivního stylového faktoru se v tradiční stylistice vymezují základní styly a je jim motivováno též tradiční označování této skupiny stylů jako stylů funkčních.

Užitá forma komunikátu – mluvenost a psanost

Sféry komunikátů psaných a mluvených se chápou jako opoziční. Mluvené komunikáty (nezprostředkované) bývají většinou spontánní a těsně spjaté s určitou komunikační situací. Charakteristická je pro ně neformálnost,

subjektivita, emocionalita a dynamičnost. Svěbytný stylový ráz dává mluveným komunikátům též to, zda jsou či nejsou zprostředkované. Kontaktní mluvené projevy umožňují aplikaci specifických kontaktních prostředků s ohledem na konkrétního adresáta a prostředků paralingválních, projev lze též v průběhu tvorby modifikovat s ohledem na potřeby komunikantů a na průběh komunikace. Projev psaný může využít prostředků grafického ztvárnění (úprava textu, typ písma, zvýrazňování atd.), byť jejich modifikační možnosti jsou ve srovnání s možnostmi zvukové stránky jazyka omezené.

Sledované formy komunikátů mají zastoupení ve všech stylových sférách, avšak pro některé stylové sféry jsou některé formy typičtější, jiné méně typické. Primárně psaná je např. sféra administrativní, literatura, primárně mluvené naopak bývají např. komunikáty prostědělovacího funkčního stylu.

S psaným kódem bývá spjato užití neutrálních spisovných prostředků a respektování kodifikace, v kódu mluveném nalézáme častěji prostředky hovorové i nespisovné.

Kód jazykové komunikace

Základními charakteristikami tohoto objektivního stylového faktoru jsou patrně tvrzení, že „volba kódu v rámci dichotomie mluvenosti a psanosti patří mezi objektivní stylové faktory“ a že „zvolený kód ve vztahu k jazykové situaci a forma (psaná × mluvená – pozn. M. P.) spolu úzce souvisejí“. S těsností vztahu formy a zvoleného kódu se ztotožňujeme, považujeme však za problematické řadit kód mezi objektivní stylové faktory. Chápali bychom kód spíše jako množinu jazykových prostředků, z níž tvůrce komunikátu vybírá jazykové prostředky podle objektivních stylových faktorů relevantních pro danou situaci, nikoli jako OSF sám o sobě. Nazírali bychom na kód stejně jako na kteroukoli jinou (konkurenční) množinu jazykových prostředků, tedy jako na materii pro tvorbu komunikátů.

Ráz komunikátu

Ráz komunikátu vystihuje jeho určení pro komunikaci soukromou či veřejnou a s tím související (ne)oficiálnost daného projevu. Jinými slovy postihuje společenskou závažnost komunikačního aktu. Oficiální projevy podle této práce nesou znaky výjimečnosti, okázalosti. Staví na výlučných jazykových prostředcích, jako jsou např. prostředky knižní. Oficiální projevy bývají často

aktualizované. Styl projevů neveřejných se zde blíže necharakterizuje. Lze předpokládat, že charakteristiky soukromých, neoficiálních projevů se budou blížit charakteristikám spontánního mluveného projevu.

Místo a čas komunikace

Místo a čas komunikace je OSF zahrnující řadu faktorů dílčích – známé × neznámé prostředí, charakter prostředí (rozměry, chlad × teplo, hluk × ticho atd.). Časový faktor se projevuje zejména v tempu projevu a jeho připravenosti. Kromě toho se v rámci tohoto OSF zohledňují i další okolnosti komunikace, které sám název neimplikuje: přítomnost určitého typu adresátů a sféra dosahu komunikace (vzdálenost mezi adresáty při kontaktní mluvené komunikaci).

Adresáti

Ohled na adresáta je faktorem pojímaným z dvojího pohledu. Někteří lingvisté řadí tento faktor k faktorům objektivním, neboť do komunikační situace vstupují konkrétní, objektivně pozorovatelní komunikanti, jiní lingvisté jej považují za faktor subjektivní, protože účastníci komunikace mohou v různé míře vládnout schopností přizpůsobit projev adresátovi.

Na výsledné podobě komunikátu se tento faktor podílí podle toho, zda se účastníci komunikace navzájem znají či nikoliv, zda jsou či nejsou v přímém kontaktu, zda je adresát jeden nebo je adresátů více apod.

Míra spontánnosti a připravenosti komunikace

Psané i mluvené jazykové projevy mohou být připravené i nepřipravené. Psané komunikáty bývají zpravidla připravené, obzvláště jsou-li určeny k následnému hlasitému oficiálnímu přednesu, tedy k transformaci v projev mluvené. Mluvené projevy naopak bývají často nepřipravené, bezprostřední. Možnost či nemožnost přípravy se projevuje v jazykové výstavbě daného komunikátu – v pravidelnosti syntaktické stavby, v pečlivosti výběru lexika, v respektování kodifikace, v propracování kompoziční a tematické stránky komunikátu apod.

Téma a jeho uchopení

Pozice tématu jako OSF není nesporná, někteří lingvisté téma za OSF nepovažují, neboť dané téma lze pojímat v rámci různých stylů. Za opodstatněný

však považujeme argument, že některá témata bývají ztvárněna primárně právě jedním ze stylů. Např. odborné téma „metalurgie“ vyžaduje spíše ztvárnění v rámci odborného stylu, naopak téma „aktuální dění v činžovním domě“ směřuje k aplikaci stylu prostěsdělovacího.

3 FUNGOVÁNÍ OSF

Je třeba mít na paměti, že tvorba komunikátu je komplexní proces, a proto i stylotvorné faktory se na genezi komunikátu podílejí komplexně, ve vzájemné součinnosti. Každý z OSF se v daném komunikátu projevuje v různé míře podle povahy prostředí a komunikační situace, ve které komunikát vzniká. Pozoruhodný pohled na sílu působení stylotvorných faktorů předkládá J. Mistrík (1977), konstruuje jej na základě teorie vektorů. Tvorbu komunikátu tedy Mistrík vidí jako působení různých sil určených velikostí, působišťem a směrem působení. Tyto síly lze skládat v určitou výslednici, která určuje konečnou podobu komunikátu. Působení stylotvorných sil (faktorů) tedy Mistrík ve výsledku chápe jako složitý komplex různě velkých sil působících v prostoru na různých místech.

4 PŘEHLEDY A KRITIKA OSF, DALŠÍ SMĚŘOVÁNÍ

OSF nejsou ve stylistice veličinou zcela nespornou. Předmětem diskusí bývají tradičně zejména neshody ve vymezení jednotlivých faktorů. V poslední době byl publikován celkový přehled vývoje a pojetí OSF a jejich kritický rozbor OSF J. Chromého (2012). Kromě výhrad k pojetí a šíři některých OSF se hlavní kritické poznámky J. Chromého týkají pojmání OSF na základě výsledku stylizace, tj. zanedbávání procesu tvorby stylu; pomíjení otázky, v jaké míře se OSF v konkrétním textu uplatňují a v čem konkrétně se projevují. Chromý též navrhuje propracování koncepce OSF pomocí empirických metod zkoumání produkce stylu.

I navzdory kritice dosavadního stavu propracování koncepce OSF je zřejmé, že jde o koncept, který není považován za zcela přežitý. Po aplikaci empirických experimentálních metod lze podle našeho názoru naopak prokázat

jeho metodologickou relevanci, byť to jistě bude vyžadovat modifikace konceptu OSF.

Podle našeho názoru lze i při užití empirických metod zkoumání těžko očekávat, že bude dosaženo přesné klasifikace OSF s diskrétními, neprostupnými kategoriemi a že se podaří přesně zachytit míru uplatnění jednotlivých faktorů v konkrétních komunikátech. Cenné však budou veškeré přínosy směřující ke zpřesnění stávajícího konceptu OSF.

VIII Subjektivní stylovtvorné faktory

V tomto příspěvku se pokusíme podat přehled vymezení a charakteristik subjektivních stylovtvorných faktorů (SSF), někdy též nazývaných personální či individuální, a některých problematických aspektů, které z jejich dosavadního pojetí vyplývají. Vycházíme zde především z Jelínkovy koncepce v *Příruční mluvnici češtiny* (1995), dále ze *Současné české stylistiky* od Čechové a kol. (2003) a z *Mistríkovy Stylistiky slovenského jazyka* (1969). Přehledný nástin vývoje pojetí SSF a podněty pro jejich další zkoumání podává také J. Chromý (2012).

1 VYMEZENÍ SSF A JEJICH MÍSTO V KOMUNIKAČNÍM MODELU MMČ

Subjektivní i objektivní stylovtvorné faktory/činitele definuje M. Jelínek jako „faktory, které mají větší nebo menší vliv na výběr jazykových prostředků a na způsoby jejich integrace do textu“ (1995, s. 784). Podstatné pro jejich vymezení je fakt, že jde o faktory mimojazykové. SSF se od faktorů objektivních (OSF) liší tím, že jsou spjaté s osobností produktora jakožto účastníka komunikace (o vztahu SSF a recipienta komunikátu více v oddílu Otevřené otázky). Jsou důsledkem jeho osobnostních a dalších rysů. Jak uvádí J. Mistrík, na rozdíl od OSF, které mají omezující charakter a kladou podmínky, mají SSF charakter pozitivní: „[...] sú v akcii pozitivne, samy do prejavu niečo dávajú.“ (Mistrík, 1969, s. 61). Na základě zobecnění stylovtvorných faktorů pak lze určit tzv. individuální, personální, eventuálně autorský styl, který spojuje styl všech komunikátů jednoho autora.

V komunikačním modelu MMČ patří SSF mezi proměnné, které se při dosazení konkrétních hodnot (věk, pohlaví, vzdělání apod.) podílejí na konfiguraci kontextu komunikační situace a tím definují jednotlivé typy komunikačních situací. V rámci kontextu jako jedné ze složek komunikačního modelu MMČ jde o tzv. vnitřní kontext, vyplývající z mysli komunikantů (adresáta a produktora) a z okolností, které je obklopují a formují.

2 VÝČET SSF

V české a slovenské stylistické literatuře se objevují výčty SSF různé dlouhé a s různou mírou zobecnění. Ve svém souhrnu tvoří obsah vnitřního vědomí účastníka komunikace, který je formován jeho názory, zkušenostmi (nejen komunikačními), životními hodnotami, znalostmi o světě, vzděláním atp., momentálním psychickým a fyzickým stavem, náladou, fyzickými předpoklady (pohlavím, věkem). Obvykle se mezi SSF jako základní řadí následující faktory, na kterých se všichni autoři shodují:

- a. pohlaví: rozdíl mezi stylem ženským a mužským, viz např. Čmejrková (1997), Jelínek (1996);
- b. věk: rozdíl mezi stylem různých generací (výzkum stylu adolescentů, seniorů apod.), stylem dítěte a dospělého (podle Jelínka tzv. adultní styl);
- c. vzdělání: rozdíl způsobený jednak výší vzdělání, jednak jeho zaměřením – humanitní, či technické, vliv jazykového vzdělání;
- d. psychické založení produktora obecně (psychický typ): povaha, temperament, míra citlivosti;
- e. aktuální psychický i fyzický stav: klidný, rozrušený apod. (při produkci konkrétního textu se body d) a e) mohou projevat např. v rozdílné míře exprese – od stylu věcného až po výrazně expresivní);
- f. osobní sklony a zájmy;
- g. místo, prostředí, kde mluví žije, případně odkud pochází (ovlivňuje především lexikální stránku jeho projevu – např. dialekty);
- h. profese (zkušenosti s různými komunikačními situacemi a různými komunikáty, znalost určitých témat);
- i. příslušnost k určité ideologii (používání typické terminologie a formulací). Tu lze chápat i jako objektivní faktor, který má vliv na automatizované, neuvědomované uplatnění ideologických postojů při komunikaci.

Vedle výše jmenovaných SSF můžeme zmínit i možný vliv dalších faktorů: jazykové a komunikační schopnosti, hloubka zážitku, který u produktora podnítl daný jazykový projev, smyslová vnímavost, vnitřní potřeba vyjádřit určitou myšlenku nebo pocit, míra fantazie, znalost věci a obsahu

komunikace, schopnost ovládat se; znalost a uplatňování mimojazykových dorozumívacích prostředků atd. Výčet takových SSF nelze zcela uzavřít, protože subjektivních okolností ovlivňujících vnitřní kontext komunikační situace, respektive výsledný styl komunikátu, může být téměř libovolně mnoho a ve stylistické literatuře se uvádějí v různých kombinacích, v různém množství a v různém stupni zobecnění. Jejich výčet je vždy spíše ilustrativní.

V této souvislosti lze uvažovat i o SSF centrálních, které se projevují téměř vždy nebo alespoň výrazně často (věk, vzdělání), a o SSF periferních, jejichž vliv je spíše sporadický a který se může uplatnit v menším počtu komunikačních situací (psychický a fyzický stav, osobní sklony a zájmy).

3 PROJEV SSF V KOMUNIKAČNÍ SITUACI

Při analýze SSF je nemožné zpětně jednoznačně stanovit míru jejich působení, protože pokud vycházíme z výsledného textu, působení jednotlivých faktorů na proces tvorby komunikátu můžeme pouze předpokládat. Vzhledem k povaze SSF „[...] není dobře možno vypočítat je ani obecně stanovit míru jejich vlivu na utváření stylu jazykového projevu.“ (Hausenblas, 1955, s. 10). Znamená to, že je velmi obtížné na základě určitého stylového rysu daného komunikátu identifikovat, který konkrétní stylotvorný faktor je jeho příčinou. Je-li např. v textu výrazné množství expresivních výrazových prostředků (na rovině lexikální, morfologické, syntaktické či pravopisné), může to být způsobeno celkovým psychickým založením produktora, tedy jeho výrazným temperamentem, ale zároveň může hrát roli pouze (nebo také) psychický stav při tvorbě komunikátu a autorovo momentální rozrušení. Při uvažování o vlivu stylotvorných faktorů je třeba mít na zřeteli, že se zde kombinují faktory rozdílné povahy: biologické, sociální, psychologické, filozofické, jazykové, fyzické. Jednotlivé faktory nelze zcela oddělit. Vzájemně se prostupují, ovlivňují, případně působí i proti sobě. S tím souvisí i nemožnost zpětně přesně rekonstruovat určitý faktor a jeho vliv, což vychází právě z faktu, že stylové faktory jsou vyvozovány ex post z výsledného textu, jak o tom píše Chromý (s. 65).

Dále je třeba vzít v úvahu, že působení SSF je v některých případech pouze potenciální. Nelze předpokládat, že každý ze jmenovaných faktorů se v průběhu komunikační situace projeví na výsledném stylu komunikátu.

Např. zatímco faktor věku hraje vždy alespoň minimální roli (lze např. rozoznat styl dítěte od stylu dospělého), zdravotní stav či profese apod. se nemusí ve výsledném textu projevit vůbec.

Mezi těmi faktory, které výsledný styl ovlivňují, nemají všechny SSF stejnou míru důležitosti či závažnosti. Některé faktory v závislosti na dané komunikační situaci ovlivňují výsledný styl komunikátu více, jiné méně. Stejně tak už zmíněné vzájemné působení jednotlivých faktorů může jeden faktor potlačit na úkor druhého. Např. momentální psychický stav autora, který by mohl výběrem určitých jazykových prostředků ovlivnit míru expresivity výsledného textu, může být upozaděn jeho jazykovými a komunikačními schopnostmi a zkušenostmi při tvorbě jazykových projevů, které tyto případné vlivy dokážou potlačit, a na výsledku se tedy tento faktor neprojevívá výrazně, jak by mohl, případně může zůstat jen v rovině potenciální.

4 TÉMA STYLOTVORNÝCH FAKTORŮ VE SVĚTOVÉ STYLISTICE

Problematika stylotvorných faktorů je spjata s československou stylistikou. Ve světové stylistice se s pojmem *stylotvorné faktory* nepracuje. Přesto se s tímto tématem lze setkat i v jiných než českých a slovenských pracích, a to především tam, kde se autoři zabývají individuálním stylem určitého autora (autorským stylem) a hledají v textu zpětně znaky a rysy, které mají texty tohoto autora společné. K takovému individuálnímu (či autorskému, personálnímu) stylu lze dojít právě na základě kombinace jednotlivých SSF, které se projevují určitým způsobem a jejich projev v textu se stává typickým pro určitého autora.

Problematiky stylotvorných faktorů se dotýká také sociolingvistika, která se zabývá společenskými vlivy na výběr a užívání jazykových prostředků. Zabývá se sociálními rolami účastníků komunikace, jejich pozicí ve společnosti. Zkoumá tedy SSF vycházející ze sociálního kontextu a ovlivňující tzv. skupinové vyjadřovací styly. V této souvislosti se používá i termín sociostylistika (Hoffmannová 1997). V současnosti se ve světové stylistice zkoumají např. znaky spojující styl na základě příslušnosti k určité profesní, politické či sociální skupině (sociolekty: slangy, argoty, žargony), na základě pohlaví (tzv. genderlect, který je rovněž považován za jeden ze sociolektů) či

věku (dětská řeč). Výsledky podobných zkoumání jsou pak kromě stylistiky a sociolingvistiky prakticky aplikovatelné i v oblasti forenzní lingvistiky

5 OTEVŘENÉ OTÁZKY

Možné způsoby dalšího a hlubšího zkoumání stylových faktorů nabízí J. Chromý, který se zamýšlí nad možností analyzovat experimentálním způsobem vliv stylových faktorů na styl textu přímo při procesu jeho vytváření, namísto zpětného vyvozování jednotlivých činitelů z výsledného komunikátu. Tento směr rozvíjení problematiky stylových faktorů se jeví jako produktivní, protože umožňuje do jisté míry objektivizovat míru vlivu stylových faktorů na styl textu. Bylo by tedy v budoucnu užitečné zjistit pomocí experimentálních metod, jaký vliv (a zda vůbec) mohou mít jednotlivé SSF na aspekty, které lze pomocí experimentů zkoumat (samozřejmě se tímto způsobem nedají zkoumat všechny rysy daného textu, resp. jeho výsledného stylu). Chromý uvádí např. tyto: čas (rychlost psaní, délka pauz), strategie psaní (linearita či přeskakování), délka vět a syntaktická komplexnost apod. (Chromý 2012, s. 68)

Zajímavou otázkou jsou faktory ovlivňující recepční fázi komunikačního aktu. Na stylové faktory objektivní a subjektivní se v české, respektive československé stylistice nahlíží především z hlediska produktora. Je to logické vzhledem k samotnému názvu (faktory/činitele vytvářející styl) a je to patrné z jednotlivých definic a charakteristik. Přijmeme-li, že adresát svou interpretaci komunikátu při recepci znovu rekonstruuje jeho styl, a to pod vlivem určitého (vnitřního a vnějšího) kontextu a faktorů, které jej utvářejí (viz komunikační model MMČ), nabízí se zde otázka, zda a jakým způsobem se (nejen subjektivní) stylové faktory mohou odrážet také při recepční fázi komunikačního aktu. V této souvislosti zmiňuje J. Hoffmannová možnost rozlišení různých stylů produkce a recepce (Hoffmannová 1997, s. 108). Tato otázka dosud ve stylistických pracích nebyla podrobněji zkoumána. Větší pozornost recepci textu věnuje spíše psycholingvistika. Např. různé způsoby čtení a interpretace komunikátu jsou stejně jako u produktora textu ovlivněny jeho věkem, vzděláním a znalostmi o světě, tedy i o tématu komunikátu. Svůj vliv má i psychický typ a aktuální psychický stav čtenáře/posluchače a různé sociální faktory, které ho formují. Všechny tyto faktory mohou mít

vliv na způsob čtení a interpretace – rychlost a rytmus čtení, jeho lineárnost, schopnost hodnocení textu a konkretizace nejasných či otevřených míst. I recepční fáze komunikačního aktu by tedy mohla být pro zkoumání SSF a OSF podnětná.